

ROK XVI

2025

NUMER 3 (60)

POLSKI PROCES CYWILNY

K W A R T A L N I K

poświęcony zagadnieniom
wykładni i praktyce
prawa procesowego cywilnego

W numerze:

ŁUKASZ BŁASZCZAK

Zasada lojalności procesowej
w postępowaniu cywilnym

FRANCISZEK KOSZELNIK

Ewentualność roszczeń w procesie
cywilnym według nauki prawa
i orzecznictwa

ANNA BICZ-KORDONETS

Contempt of court – panaceum
w angielskim postępowaniu cywilnym

Wolters Kluwer

Indeks 27142X

ISSN 2082-1743

Cena 139 zł (w tym 8% VAT)

Za publikację naukową na łamach „Polskiego Procesu Cywilnego” Autor otrzymuje 70 pkt. (zgodnie z załącznikiem do komunikatu Ministra Nauki z 5.01.2024 r. w sprawie wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych, wydanego na podstawie art. 267 ust. 3 ustawy z 20.07.2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz.U. z 2024 r. poz.1571).

Kwartalnik „Polski Proces Cywilny” jest ujęty w międzynarodowej bazie European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH+).

Kwartalnik „Polski Proces Cywilny” jest indeksowany w bazie Scopus (Elsevier).

Redaktor Naczelny

Karol Weitz

Zastępca Redaktora Naczelnego

Paweł Grzegorzcyk

Rada Programowa

Loïc Cadiet, Masahisa Deguchi, Tadeusz Ereciński, Aleš Galič, Małgorzata Gersdorf, Viktória Harsági, Burkhard Hess, Fernando Gascón Inchausti, Iryna Izarova, Jolanta Kren Kostkiewicz, Richard L. Marcus, Vytautas Nekrošius, Eduardo Oteiza, Jerzy Pisuliński, Marek Safjan, Elisabetta Silvestri, Maciej Szpunar

Komitet Redakcyjny

Katarzyna Gajda-Roszczyńska, Paweł Grzegorzcyk, Krystian Markiewicz, Andrzej Ołaś, Piotr Ryłski, Marcin Walasik, Karol Weitz, Bartosz Wołodkiewicz

Sekretarz Redakcji

Antoni Żukowski

Redaktor języka angielskiego

Aleksandra Matulewska

Wydawca

Towarzystwo Naukowe Procesualistów Cywilnych

ul. Grodzka 53, 31-001 Kraków

<http://www.czasopisma.wolterskluwer.pl/polski-proces-cywilny>

Wersją podstawową (referencyjną) czasopisma jest wersja papierowa.

© Copyright by Towarzystwo Naukowe Procesualistów Cywilnych

ISSN 2082-1743

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33, www.wolterskluwer.pl

Dyrektor Działu Publikacji Periodycznych:

Klaudia Szawłowska, klaudia.szawlowska@wolterskluwer.com

Sekretariat: czasopisma@wolterskluwer.pl

Sprzedaż i prenumerata:

Księgarnia internetowa Wolters Kluwer Polska www.Profinfo.pl – tel. +48 732 122 863

lub infolinia 801 044 545, e-mail: PL-prenumerata@wolterskluwer.com

Ruch – tel. 22 693 70 00 lub 801 800 803, Kolporter – tel. 801 40 40 44,

GLM – tel. +48 504 914 773, Garmond – tel. 22 837 30 08

POLSKI PROCES CYWILNY

ARTYKUŁY I STUDIA

Łukasz Błaszczak
Zasada lojalności procesowej w postępowaniu cywilnym 351

Franciszek Koszelnik
Ewentualność roszczeń w procesie cywilnym według nauki prawa i orzecznictwa 398

Patryk Bender
Granice dopuszczalności składania przez notariuszy wniosków o wpis w księdze
wieczystej *de lege lata* i *de lege ferenda* 446

Anna Bicz-Kordonets
Contempt of court – panaceum w angielskim postępowaniu cywilnym 480

Wojciech Rudnik
Możliwość złożenia oraz odbioru oświadczenia woli o potrąceniu
przez pełnomocnika procesowego w postępowaniu cywilnym 495

ZAGADNIENIA PRAWNE

Andrzej Ołaś
Czy wniosek o rozpoznanie przez sąd odwoławczy postanowień niezaskarżalnych
zażaleniem może zostać złożony wyłącznie w apelacji? 520

POLISH CIVIL PROCEDURE

ARTICLES AND STUDIES

Łukasz Błaszczak

The principle of procedural loyalty in civil proceedings 351

Franciszek Koszelnik

Alternativity of claims in civil proceedings according to legal theory
and jurisprudence 398

Patryk Bender

The limits of the admissibility of applications for entry in the land and mortgage
register submitted by notaries *de lege lata* and *de lege ferenda* 446

Anna Bicz-Kordonets

Contempt of court – A panacea in English civil proceeding 480

Wojciech Rudnik

Ability of an attorney ad litem in civil proceedings to make and receive a declaration
of will to set off 495

LEGAL ISSUES

Andrzej Ołaś

May a motion requesting the appellate court to review procedural decisions not subject
to an interlocutory appeal be submitted exclusively within the statement of appeal? 520

Łukasz Błaszczak

profesor doktor habilitowany nauk prawnych, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, Uniwersytet Wrocławski; radca prawny

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3372-4043>

Zasada lojalności procesowej w postępowaniu cywilnym

Słowa kluczowe: proces cywilny, zwyczaje, zasady procesowe, normy procesowe, lojalność procesowa, obowiązki procesowe, uczciwość, rzetelne postępowanie sądowe, dobre obyczaje

1. Lojalność jako kategoria prawna. Źródła zasady lojalności

Podejmując problematykę lojalności na gruncie prawa procesowego cywilnego, wszelkie dalsze uwagi w tym zakresie należałoby poprzedzić wyjaśnieniem samego pojęcia lojalności, biorąc pod uwagę istniejące w tym zakresie konotacje w obszarze prawa, ale także na gruncie filozofii czy też psychologii¹. Dyrektywy służące w sposób szczególnie potrzebie zaufania i związanemu z nim poczuciu bezpieczeństwa byłyby niepełne, gdyby nie wspomnieć jeszcze o nakazie lojalności. „Lojalność” to bowiem termin o bardzo rozmaitej treści i w zależności od kontekstu – o ujemnym albo dodatnim zabarwieniu uczuciowym². Według słownika języka polskiego „lojalność” oznacza z jednej strony uczciwość, rzetelność, także rzetelność w stosunkach ludzkich, a z drugiej można „lojalność” oceniać w kategoriach postawy, która jest postawą praworządną lub prawomyślną. Gdy chodzi zaś o synonimy słowa „lojalność”, to jest ich wiele. Można nawiązać do takich skojarzeń jak: etyczność, dobroć, uczciwość, moralność, prawdomówność, praworządność, prawość, wierność ideałom, zgodność z prawem, przestrzeganie zasad *fair play* bądź zasada „czystych dłoni”. Wszystkie wskazane synonimy, wbrew pozorom, mają relewantne znaczenie dla omawianego obszaru. Standardem przestrzegany w odniesieniu do każdej procedury sądowej (a więc w ogóle z punktu widzenia płaszczyzny prawnej) jest przestrzeganie reguł *fair play*, postępowanie w sposób zgodny z prawem, uczciwy lub też etyczny. Jest to swego rodzaju paradygmat przyjęty w odniesieniu do określonych dzie-

¹ Por. także w odniesieniu do filozofii prawa M. Kordela, *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Poznań 2012, s. 73.

² Por. M. Ossowska, *Normy moralne. Próba systematyzacji*, Warszawa 1985, s. 136.

dzin prawa, w tym do postępowania cywilnego³. Dlatego też omówienie zagadnienia lojalności w szerszym aspekcie i podjęcie próby umiejscowienia tej kategorii wśród zasad procesowych wydaje się szczególnie istotne dla prawa procesowego cywilnego. W pewnym sensie jest to także nowatorskie podejście, które podyktowane jest zmieniającą się rzeczywistością oraz otoczeniem prawnym, w tym znaczeniu, że dzisiejsze postrzeganie postępowania sądowego wymusza zmianę optyki na kwestie, które przez wiele lat nie były dotykane albo w głębszy sposób analizowane. Oczywiście zakwalifikowanie lojalności do zasady procesowej stanowi w tym wypadku nowe ujęcie tej kwestii i to nie tylko z punktu widzenia przyjętego podziału zasad w prawie postępowania cywilnego⁴ i utartego w tym zakresie schematu (a wypracowanego wiele lat temu), lecz także z tego względu, że tego rodzaju podejście wymusza zaprogramowanie zupełnie nowego spojrzenia na niektóre obowiązki (ciężary) nałożone na strony (uczestników postępowania) i organy procesowe. Cała trudność przy tej kwalifikacji bierze się z tego, że należy zaproponować model nowej zasady i określić jej naturę, a także sposób pojmowania.

W artykule przyjęto założenie, że zasada lojalności stanowi nową i do tej pory niewyodrębnianą zasadę, która urasta do rangi zasady procesowej, co ma miejsce w związku ze zmianą podejścia do problematyki nadużycia, etyki i moralności w postępowaniu cywilnym, ale również z tym, że standardem z punktu widzenia postępowań sądowych staje się uczciwość, prawdomówność i konieczność przestrzegania zasad *fair play*. Faktycznie bowiem to, co określa się jako rzetelne postępowanie, jest w istocie rozwinięciem zasady lojalności procesowej. Jest tak, ponieważ na gruncie prawnym „lojalność” jest kojarzona, jak już zasygnalizowano, głównie z postępowaniem w sposób zgodny z prawem, skoro językowa strona tego terminu wywodzi się z łacińskiego *legalis*⁵. Dochodzą do tego inne jeszcze synonimy, które jedynie ułatwiają rozwinięcie przedmiotowego zagadnienia. Nie bez znaczenia jest również pojmowanie „lojalności” na gruncie innych nauk, co pozwala lepiej zrozumieć przedmiotową kategorię.

Dla przykładu w filozofii przedmiotem analiz jest głównie rodzaj obowiązku, jaki wiąże się lojalnością, skupionego wokół imperatywu kategorycznego, zgodnie z podziałem zaprezentowanym przez Immanuela Kanta. Kant postuluje dążenie do etycznego ideału poprzez lojalność w odniesieniu do prawa moralnego wyzwolonego od empirycz-

³ Por. także A. Olaś, *Zasada proporcjonalności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2024, s. 114; S. Cieślak, *Założenia aksjologiczne postępowania cywilnego – propozycja sformułowania kryteriów aksjologicznej oceny regulacji procesowej* [w:] *Założenia aksjologiczne nowelizacji KPC z 4.07.2019 r.*, red. S. Cieślak, „Jurysprudencja” 14/2020, s. 13 i n.; K. Flaga-Gieruszyńska, *Szybkość, sprawność i efektywność postępowania cywilnego – zagadnienia podstawowe*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2017/3, s. 15.

⁴ Nazwa „prawo postępowania cywilnego” jest tu przyjęte w tym samym znaczeniu co „prawo procesowe cywilne” bądź „postępowanie cywilne” lub „procedura cywilna”. Stanowi to uproszczenie przyjętego nazewnictwa na potrzeby rozważań. W doktrynie niekiedy wskazuje się na problemy ze stosowaniem różnych nazw i na nieprecyzyjność takiego zabiegu, por. M. Walasik, *Analogia w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2013, s. 28–31. Z punktu widzenia analizy zasady lojalności wskazane problemy terminologicznie nie mają większego znaczenia.

⁵ Por. D. Wajda, *Obowiązek lojalności w spółkach kapitałowych*, Warszawa 2009, s. 4.

nej presji. O lojalności decyduje rozum, warunkując prawidłowość zjawisk nazywanych przyrodą⁶. Nie bez przyczyny na tej płaszczyźnie wspomina się także o postawie Sokratesa, który wybrał lojalność wobec Aten i ich porządku prawnego zamiast ucieczki⁷. W tym znaczeniu owa lojalność sokratejska przywiodła filozofa do śmierci, a ludzkość pozbawiła wielkiego człowieka ukazującego ówczesnym nowe, lecz uniwersalne kierunki myślenia⁸. Jego śmierć jest pomnikiem lojalności pozbawionej szacunku do najwyższej wartości, jaką bez wątpienia jest ludzkie życie. Ten starożytny filozof, stojący na straży lojalności wobec władzy, postulował władzę wykształconą, o wysokim poziomie kultury i poszanowania prawa, ale prawa mądrego i sprawiedliwego. Sokrates, odrzucając możliwość ucieczki z więzienia, złożył hołd swoim ideom. W konsekwencji sąd skazał na śmierć niewinnego człowieka, któremu zarzucano jako złe to, co czynił dla dobra społecznego⁹. Sokratyzm to skrajny moralizm połączony ze skrajnym intelektualizmem¹⁰. Specyficzną rolę lojalności przypisuje także Platon, postrzegając ją w kategoriach cnoty o charakterze prywatnym bądź publicznym¹¹. Kolejnym filozofem mającym zasadniczy wpływ na pojęcie lojalności był św. Tomasz z Akwinu, który w XIII wieku dokonał gigantycznego dzieła: schrystianizował dzieła Arystotelesa i włączył je do katolicko-teologicznej tradycji. Lojalność wobec prawa istniejącego w ludzkiej naturze to świadectwo człowieczeństwa. Jest to prawo powszechne i obowiązujące całe społeczeństwo. Z jego to właśnie perspektywy można dzielić czyny na dobre i złe. Lojalność względem prawa moralnego jest celem istnienia, uzasadnia wartość człowieka. Tylko wtedy działanie jest prawdziwie etyczne, kiedy jest nie tylko zgodne z prawem, lecz także podejmowane na podstawie prawa moralnego¹².

W psychologii lojalność jest wreszcie rozważana w perspektywie ściśle określonego obowiązku wobec danej jednostki, grupy czy też społeczności. Oznaczać może wierność obowiązkowi wynikającemu z przynależności do konkretnej grupy oraz przestrzeganie odpowiednich reguł albo działanie, które sprowadza się do określonej postawy wobec danej osoby lub organu. Kontekst ten wydaje się szczególnie symptomatyczny przy uwzględnieniu perspektywy oddziaływania kategorii lojalności na gruncie nauk prawnych. W ujęciu psychologicznym przyczyny lojalności określonego podmiotu mogą zostać podzielone na dwie grupy. Po pierwsze, można mówić o lojalności racjonalnej, która wynika z obiektywnych przesłanek, a po drugie – lojalność może wynikać z przyczyn natury emocjonalnej, a więc być związana z określonymi sympatiami czy emocjami¹³.

⁶ Zob. <https://teslawski.pl/czytelny-marketing/filozofia-lojalnosci/> (dostęp: 10.07.2025 r.); W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. 2, *Filozofia nowożytna do roku 1830*, Warszawa 1988, s. 68 i 69.

⁷ Por. W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. 1, *Filozofia starożytna i średniowieczna*, Warszawa 1988, s. 72.

⁸ Por. W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. 1, s. 73; D. Wajda, *Obowiązek...*, s. 3.

⁹ Zob. <https://teslawski.pl/czytelny-marketing/filozofia-lojalnosci/>.

¹⁰ Por. W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. 1, s. 78.

¹¹ Por. D. Wajda, *Obowiązek...*, s. 3; W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. 1, s. 86 i n.

¹² Zob. <https://teslawski.pl/czytelny-marketing/filozofia-lojalnosci/>; W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. 1, s. 273 i n.

¹³ Por. D. Wajda, *Obowiązek...*, s. 3.

Gdy chodzi o dziedzinę prawa, to problematyka lojalności analizowana jest głównie na płaszczyźnie prawa spółek, prawa cywilnego bądź też prawa pracy i to najczęściej w kategoriach „obowiązku lojalności”¹⁴. Podobnie zasady etyki zawodowej radców prawnych i adwokatów nawiązują do zasady lojalności jako szczególnej powinności zawodowej (art. 8 Kodeksu Etyki Radcy Prawnego¹⁵ i § 31 Kodeksu Etyki Adwokackiej¹⁶). Deontologia zawodów prawniczych konstruuje zasadę lojalności nieco w innym kontekście, bo pozaprocesowym¹⁷.

W obszarze prawa procesowego cywilnego zagadnienie to nie cieszy się szczególną popularnością. Poza kilkoma opracowaniami, które nawiązują do kategorii lojalności¹⁸, na próżno szukać pogłębionych wypowiedzi na ten temat. Brakuje zresztą poważniejszej refleksji naukowej w przedmiocie tego, czy w ogóle powinna zostać wyróżniona zasada lojalności procesowej na gruncie postępowania cywilnego i czy może ona uchodzić za naczelną zasadę promieniującą na całe prawo postępowania cywilnego.

Już niejako wyprzedzając dalsze rozważania, należy postawić tezę, że w ramach zasad procesowych istniejących w systemie postępowania cywilnego uzasadnione jest wyodrębnienie również zasady lojalności procesowej. Okoliczność, że zasada lojalności procesowej nie jest wymieniana wśród zasad procesowych, nie jest żadną przeszkodą na drodze dowodzenia jej istnienia. Ogólnie ujmując, należy stwierdzić, że kategoria lojalności jako kategoria języka prawniczego (a nie języka prawnego) ma swoje miejsce w postępowaniu cywilnym. Zasada lojalności procesowej i jej obecność w ramach systemu prawa procesowego cywilnego znajduje swoje silne uzasadnienie aksjologiczne¹⁹, ale też tetyczne, ponieważ każdy stosunek społeczny [występujący również w ramach stosunku prawno-procesowego (cywilnoprocesowego)²⁰], a z takim mamy do czynienia w obrębie sądowego

¹⁴ Por. D. Wajda, *Obowiązek...*, s. 2 i n.; W.J. Kocot, *Odpowiedzialność przedkontraktowa*, Warszawa 2013, s. 28 i n.

¹⁵ Uchwała nr 884/XI/2023 Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych z 7.02.2023 r. w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego Kodeksu Etyki Radcy Prawnego.

¹⁶ Uchwała nr 403/2023 Prezydium Naczelnej Rady Adwokackiej z 7.12.2023 r. – Zbiór zasad etyki adwokackiej i godności zawodu.

¹⁷ Por. A. Woroniecka [w:] *Kodeks Etyki Radcy Prawnego. Komentarz*, red. T. Scheffler, Legalis 2023, komentarz do art. 8, nb 1 i 2; J. Naumann [w:] *Zbiór Zasad Etyki adwokackiej i Godności Zawodu. Komentarz*, Legalis 2023, komentarz do § 13, nb 14 i 15.

¹⁸ Na tle innych zagadnień do kategorii lojalności nawiązują: A. Olaś, *W stronę modelowego Europejskiego Kodeksu Postępowania Cywilnego: od projektu Storme do Modelowych Europejskich Reguł Postępowania Cywilnego*, „Przegląd Sądowy” 2021/9, s. 24 i 25; także A. Olaś, *E pluribus unum? O optymalny model procedury cywilnej w sprawach spornych – uwagi na tle Modelowych Europejskich Reguł Postępowania Cywilnego* [w:] *Między jednolitością a odrębnościami: rodzaje i tryby postępowania cywilnego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022/5 (57), t. 26, s. 303; A. Łazarska, *Zaufanie jako kategoria prawna w procesie cywilnym*, „Polski Proces Cywilny” 2011/2 (3), s. 39–41; A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 531 i n.

¹⁹ W kontekście aksjologii systemu prawa por. M. Korycka-Zirk, *Teorie zasad prawa a zasada proporcjonalności*, Warszawa 2012, s. 25; S. Cieślak, *Założenia...*, s. 17.

²⁰ W odniesieniu do pojmowania i rozumienia stosunku procesowego por.: Fr. Kruszelnicki, *Proces cywilny jako stosunek prawny w świetle polskiej procedury cywilnej*, „Palestra” 1931/8–9, s. 337;

postępowania cywilnego, realizuje określoną normę, wskazując przy tym uczestnikom tego stosunku, jakie mają wobec siebie prawa i obowiązki, oparte także na regułach powiązanych z lojalnością.

Inną jeszcze kwestią, na którą przy tej okazji należy zwrócić uwagę, jest to, że sam cel postępowania sądowego realizowany jest przy pomocy reguł również o charakterze pozaprawnym, które służą respektowaniu idei i wartości stanowiących podstawę funkcjonowania danego systemu²¹. Dla systemu prawa procesowego cywilnego tego rodzaju regułą jest właśnie reguła lojalności procesowej, mimo że przepisy ustawy procesowej nie odwołują się do terminu „lojalność” ani „obowiązek lojalności”, a także nie wskazują na instytucjonalne nawiązanie do jakiejś szczególnej normy kreującej zasadę lojalności procesowej. Nie świadczy to bynajmniej o tym, że taka kategoria nie występuje. Przeciwnie, zasadę lojalności procesowej należy dekodować z ustawy zasadniczej – i to stanowi punkt wyjścia do conceptualizacji zasady lojalności w ogóle, a dopiero w dalszej kolejności podjąć próbę wywiedzenia jej z określonych norm procesowych, obejmujących różne instytucje w Kodeksie postępowania cywilnego²². W ramach refleksji teoretycznej należy ustalić, czy zasada lojalności procesowej poza możliwością w ogóle kwalifikacji do zasad procesowych może być uznana za jedną z naczelných zasad postępowania cywilnego, a więc za zasadę, która opisuje nie tyle „jak jest”, ile „jak być powinno”. W tym wypadku ma to istotne znaczenie, ponieważ pojmowanie zasady lojalności procesowej na wskazanym poziomie nie tylko wyznacza pożądany kierunek wykładni i stosowania przepisów prawa procesowego, lecz także określa dyrektywę postępowania skierowaną do podmiotów postępowania cywilnego (głównie postępowania sądowego)²³. Właściwe uwzględnienie tego aspektu jest ważne nie dość że dla przyszłego ustawodawcy i kierunku obranego co do zmian przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, to również dla stworzenia nowych standardów przyszłej regulacji kodeksowej, odpowiadającej założeniom demokratycznego państwa prawnego na miarę połowy XXI w. oraz potrzebom społeczeństwa obywatelskiego związanym z udzielaniem efektywnej ochrony prawnej w ramach rzetelnie i uczciwie prowadzonych postępowań sądowych²⁴. Użycie sformułowania „zasada lojalności procesowej” następuje w sposób świadomy, a nie wyłącznie intuicyjny, ponieważ przedstawione rozważania pozwolą zaprezentować obiektywne kryteria umożliwiające wyróżnienie wspo-

E. Waśkowski, *Istota procesu cywilnego*, „Głos Prawa. Przegląd Prawniczy Allerhanda” 2022/1, t. 5, poz. 9 (reprint), s. 109 i 110; W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1984, s. 210–211; W. Berutowicz, *O pojęciu cywilnoprosesowego stosunku prawnego* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci prof. dra Witolda Świdły*, Warszawa 1969, s. 310 i n.; W. Berutowicz, *Cywilnoprosesowe stosunki prawne*, „Państwo i Prawo” 1971/3–4, s. 584 i 585.

²¹ Por. S. Cieślak, *Założenia...*, s. 17; B. Wołodkiewicz, *Obce prawo procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2024, s. 43; R. Kulski, *Ochrona interesów zbiorowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2017, s. 78 i n.

²² Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 ze zm.) – dalej k.p.c.

²³ Na przykładzie zasady proporcjonalności por. A. Olaś, *Zasada proporcjonalności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2024, s. 462.

²⁴ Por. A. Olaś, *Zasada proporcjonalności...*, s. 462.

mnianej zasady. Oznacza to, że w ramach rozważań na temat zasady lojalności autor użył tego określenia w sposób świadomy, a nie jedynie z przyzwyczajenia do nazewnictwa.

W wymiarze konstytucyjnym za źródło zasady lojalności należy uznać art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej²⁵, który wskazuje, że Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej. Zasada zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa (art. 2 Konstytucji RP) pozwala na wyodrębnienie konstytucyjnej zasady lojalności²⁶, na co zresztą zwraca uwagę Trybunał Konstytucyjny (TK)²⁷. Według TK zasada ochrony zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez nie prawa, nazywana także zasadą lojalności państwa względem obywateli, jest jedną z najważniejszych zasad pochodnych wynikających z zasady demokratycznego państwa prawa²⁸. Wykazuje ona pewne podobieństwo do znanej z prawa prywatnego i prawa międzynarodowego zasady dotrzymywania umów, a równocześnie w ustrojach demokratycznych stanowi wykładnik roli państwa i oparcie dla wszystkich stosunków między nim a obywatelami²⁹. W tym sensie zasada lojalności oznacza w szczególności ochronę zaufania jednostki do tego, że obowiązujący porządek prawny będzie realizowany przez wszystkie organy państwowe³⁰. Należy zatem uznać, że zasada lojalności państwa względem obywateli ściśle wiąże się z bezpieczeństwem prawnym jednostki³¹, ponieważ wyraża się ona w takim stanowieniu i stosowaniu prawa, „by nie stawało się ono swoistą pułapką dla obywatela i aby mógł on układać swoje sprawy w zaufaniu, iż nie naraża się na prawne skutki, których nie mógł przewidzieć w momencie podejmowania decyzji i działań, oraz w przekonaniu, że jego działania podejmowane zgodnie z obowiązującym prawem będą także w przyszłości uznawane przez porządek prawny”³². Opierają

²⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.) – dalej Konstytucja RP.

²⁶ Por. A. Łazarska, *Zaufanie...*, s. 24; A. Łazarska, *Rzetelny...*, s. 535.

²⁷ Zob. postanowienie TK z 13.02.1991 r., W 3/90, OTK 1991/1, s. 265–266, w którym już przed wejściem w życie Konstytucji RP z 1997 r. była mowa o zasadzie lojalności państwa względem obywateli.

²⁸ Wyrok TK z 1.04.2008 r., SK 96/06, OTK-A 2008/3, poz. 40; P. Tuleja [w:] *Konstytucja. Komentarz do art. 1–86*, t. 1, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, Legalis, komentarz do art. 2, nb 24; zob. także J. Węglińska, *Zasada ochrony zaufania obywateli do państwa i do stanowionego przez nie prawa jako dyrektywa poprawnej legislacji*, „Prawo w Działaniu” 2020/42, s. 170; M. Florczak-Wątor [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023, komentarz do art. 2; E. Morawska, *Klauzula państwa prawnego w Konstytucji RP na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2023, s. 221.

²⁹ Zob. wyrok TK z 1.04.2008 r., SK 96/06; zob. także wyrok TK z 19.12.2002 r., K 33/02, OTK-A 2002/7, poz. 97.

³⁰ Por. A. Łazarska, *Rzetelny...*, s. 535; P. Pogonowski, *Wpływ wejścia w życie Konstytucji RP z 1997 r. na sądowe postępowanie cywilne* [w:] *Czterdziestolecie Kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr postępowania cywilnego w Zakopanem (7–9.10.2005 r.)*, Kraków 2006, s. 232; K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999, s. 222; zob. także S. Cieślak, *Założenia...*, s. 26.

³¹ Por. E. Morawska, *Klauzula...*, s. 221; zob. także orzeczenie TK z 2.03.1993 r., K 9/92, OTK 1993/1, poz. 6.

³² Zob. wyrok TK z 7.02.2001 r., K 27/00, OTK 2001/2, poz. 29; por. w szczególności P. Tuleja [w:] *Konstytucja. Komentarz...*, red. M. Safjan, L. Bosek, komentarz do art. 2, nb 25.

się one zatem na pewności prawa, czyli takim zespole cech przysługujących prawu, który gwarantuje jednostce bezpieczeństwo prawne, umożliwiając jej decydowanie o swoim postępowaniu na podstawie pełnej znajomości przesłanek działania organów państwa, a zarazem znajomości konsekwencji prawnych, jakie postępowanie to może za sobą pociągnąć³³.

Zasady lojalności wywodzonej z art. 2 Konstytucji RP nie sposób rozpatrywać w oderwaniu od innych norm, a w szczególności art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności³⁴, art. 47 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej³⁵ czy też art. 14 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich³⁶ w zakresie realizacji prawa do ukształtowania procedury zgodnie z regułami sprawiedliwości proceduralnej³⁷. Normy te stanowią niejako uzupełnienia regulacji statuującej zasadę lojalności i mają znaczenie z punktu widzenia jej wymiaru nie tylko konstytucyjnego, lecz przede wszystkim procesowego, na co zwraca się uwagę w judykatach Sądu Najwyższego (SN) oraz sądów powszechnych, przyjmując po pierwsze, że mamy do czynienia z zasadą lojalności procesowej, którą powinien kierować się organ procesowy w trakcie prowadzonego postępowania, a po drugie, że jej źródłem są nie tylko normy ustawy zasadniczej, lecz także niektóre przepisy Kodeksu postępowania cywilnego³⁸. Stanowisko zaprezentowane w orzecznictwie jak najbardziej należy uznać za właściwe pod względem nie tylko kierunkowym, lecz przede wszystkim koncepcyjnym, gdy chodzi o zarysowanie pewnej idei, postulatu czy reguły właściwej dla każdego postępowania sądowego. I nie chodzi tu o samą kwalifikację, czy jest to postulat, czy też zasada w znaczeniu ścisłym, ponieważ kwestia ta została rozwinięta w dalszych uwagach, lecz o samo dostrzeżenie tej zasady i konieczność jej wyodrębnienia na gruncie prawa procesowego cywilnego.

³³ Zob. wyroki TK z: 14.06.2000 r., P 3/00, OTK 2000/5, poz. 138; 19.11.2008 r., Kp 2/08, OTK-A 2008/9, poz. 157; 20.01.2009 r., P 40/07, OTK-A 2009/1, poz. 4; 24.02.2010 r., K 6/09, OTK-A 2010/2, poz. 15; w tym kontekście por. P. Tuleja [w:] *Konstytucja. Komentarz...*, red. M. Safjan, L. Bosek, komentarz do art. 2, nb 25. Zob. także L. Leszczyński, *Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2002, s. 49.

³⁴ Konwencja sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.) – dalej EKPCz.

³⁵ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 303 z 2007 r., s. 1 ze zm.).

³⁶ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

³⁷ Por. K. Gajda-Roszczyńska, *Pouczenie o prawdopodobnym wyniku sprawy (art. 156¹ k.p.c.) i możliwości rozstrzygnięcia na innej podstawie prawnej (art. 156² k.p.c.) a zasada uprzywilejowania według wyboru konsumenta w tzw. sprawach frankowych* [w:] *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego. Konsekwencje zmian*, red. M. Dziurda, T. Zembrzusi, Warszawa 2021, s. 127.

³⁸ Zob. w szczególności postanowienia SN z: 17.01.2023 r., II UZ 14/22, LEX nr 3510782; 6.06.2024 r., I CSK 2022/23, LEX nr 3726298; 4.06.2019 r., III UK 245/18, LEX nr 2683634; 21.11.2019 r., III UK 131/19, LEX nr 3584486; 25.11.2021 r., III CSK 280/21, LEX nr 3271043; wyrok SN z 24.04.2024 r., II CSKP 135/24, LEX nr 3709727; wyrok SA we Wrocławiu z 21.12.2016 r., I ACa 1395/16, LEX nr 2396894; wyrok SA w Katowicach z 24.11.2016 r., I ACa 446/16, LEX nr 2210891; wyrok SA w Katowicach z 1.09.2017 r., I ACa 291/17, LEX nr 2684152.

Znamienne jest również to, że zasada lojalności procesowej jest mocno eksponowana na gruncie Modelowych Europejskich Reguł Postępowania Cywilnego (*ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure*)³⁹, które mogą stanowić dla przyszłego nowego Kodeksu postępowania cywilnego pewien wzorzec i określony schemat zupełnie nowatorskich rozwiązań procesowych. Zgodnie z Regułą 2 strony, ich pełnomocnicy i sąd muszą współpracować, aby dążyć do sprawiedliwego, efektywnego i szybkiego rozstrzygnięcia sporu. Reguła 3 zakłada z kolei, że strony i ich pełnomocnicy muszą:

- a) podejmować rozsądne i odpowiednie kroki w celu polubownego rozstrzygnięcia sporów;
- b) przyczyniać się do prawidłowego zarządzania postępowaniem;
- c) przedstawiać fakty i dowody;
- d) pomagać sądowi w ustalaniu faktów i obowiązującego prawa;
- e) działać w dobrej wierze i unikać dokonywania nadużyć procesowych w kontaktach z sądem i innymi stronami.

Wreszcie Reguła 6 odnosi się do relacji pomiędzy stronami i ich pełnomocnikami a sądem. Z Reguły 6 wynika bowiem, że strony i ich pełnomocnicy muszą współpracować z sądem w celu dążenia do proporcjonalnego/słusznego procesu rozstrzygnięcia sporu. Niewątpliwie Reguły ELI/UNIDROIT postrzegają zasadę lojalności jako szczególną i dominującą wśród innych zasad procesowych. Wynika to z tego, że kumulują one w sobie rozwiązania cząstkowe, które mają istotne znaczenie dla sprawnego przeprowadzenia postępowania sądowego. Ważniejsze jest jednak to, że zasada lojalnego współdziałania stron i sądu postrzegana jest w tym wypadku jako warunek *sine qua non* realizacji celów nowoczesnej procedury sądowej, związanych ściśle z należyтым urzeczywistnieniem gwarancji prawa do sądu w rozumieniu art. 6 EKPCz⁴⁰. Ogniskowanie się wokół idei procesu opartego na dialogu oraz współdziałaniu stron i sądu ma na celu z jednej strony wypracowanie wzorca postępowania, które będzie rzetelne, efektywne i racjonalne pod względem kosztów i czasu jego trwania, a z drugiej strony wiąże się to z przełamaniem pewnego monopolu obowiązującego w dotychczasowych postępowaniach, związanego z zasadą dyspozycyjno-kontradyktoryjną, gdzie w spór zaangażowane są mocno strony, sąd przyjmuje tu zaś raczej rolę pasywnego obserwatora⁴¹.

³⁹ Modelowe Europejskie Reguły Postępowania Cywilnego – dalej Reguły ELI/UNIDROIT lub Projekt ELI/UNIDROIT, <https://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/eli-unidroit-rules/200925-eli-unidroit-rules-e.pdf> (dostęp: 11.07.2025 r.). Reguły te zostały opracowane przez Radę Europejskiego Instytutu Prawa (European Law Institute – ELI Council) oraz Radę Zarządzającą Międzynarodowego Instytutu Unifikacji Prawa Prywatnego (L'Institut International pour l'Unification du Droit Privé – UNIDROIT Governing Council). Na marginesie należy jedynie zaznaczyć, że prace nad Regułami ELI/UNIDROIT rozpoczęte w 2013 r. stanowiły z kolei implementację Zasad ELI/UNIDROIT na europejski grunt, poprzez ich rozwinięcie i dostosowanie do europejskich uwarunkowań. Szerzej w tym zakresie zob. A. Olaś, *W stronę modelowego Europejskiego Kodeksu Postępowania Cywilnego: od projektu Storme do Modelowych Europejskich Reguł Postępowania Cywilnego*, „Przegląd Sądowy” 2021/9, s. 7 i n.

⁴⁰ Por. A. Olaś, *W stronę modelowego...*, s. 24; A. Olaś, *E pluribus unum? O optymalnym...*, s. 303; P. Pogonowski, *Wpływ...*, s. 232 i 233.

⁴¹ Na co zwraca szczególną uwagę A. Olaś, *W stronę modelowego...*, s. 24.

Z punktu widzenia polskiej procedury sądowej doprowadzenie do ideału procesu w założeniach modelowych zaproponowanych w Regułach ELI/UNIDROIT nie jest do końca możliwe. Jednak pewne elementy modelowego ujęcia zasady lojalności znajdują się obecnie w rozwiązaniach kodeksowych i wydaje się, że z tej perspektywy jest to w zupełności wystarczające.

Natomiast jeżeli chodzi o źródło zasady lojalności procesowej w Kodeksie postępowania cywilnego, to na próżno szukać tu jednej normy, która byłaby poświęcona tej zasadzie, tak jak ma to miejsce chociażby w odniesieniu do zasady jawności (art. 9 k.p.c.)⁴² czy zasady swobodnej oceny dowodów (art. 233 k.p.c.)⁴³. W stosunku do zasady lojalności kwestia ta przedstawia się podobnie jak w przypadku zasady kontrydiktoryjności, dyspozycyjności⁴⁴ czy też sędziowskiego kierownictwa postępowaniem⁴⁵, gdzie na daną zasadę składa się wiele norm kształtujących jej wymiar⁴⁶. Zasadę lojalności kształtują normy, które zostały umiejscowione w różnych miejscach kodeksu. Można tu wskazać na następujące przykłady przepisów, które powinny być oceniane jako przejawy zasady lojalności procesowej na gruncie prawa procesowego cywilnego: art. 3 w zw. z art. 4¹⁴⁷, art. 6 § 2⁴⁸,

⁴² W tym kontekście por. A. Kościółek, *Zasada jawności w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2018, s. 103 i n.

⁴³ Por. T. Ereciński [w:] T. Ereciński, P. Grzegorzczak, J. Gudowski, M. Jędrzejewska, K. Weitz, *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie rozpoznawcze. Komentarz*, t. 2, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 306 i 307; K. Knoppek [w:] *System prawa procesowego cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, t. 2, cz. 2, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2016, s. 52–55; M. Skibińska [w:] *System postępowania cywilnego. Dowody w postępowaniu cywilnym*, t. 2, red. Ł. Błaszczak, Warszawa 2021, s. 715 i 716.

⁴⁴ Obszernie na temat źródeł zasady dyspozycyjności zamiast wielu zob. R. Flejszar, *Zasada dyspozycyjności w procesie cywilnym*, Warszawa 2016, s. 192 i n.

⁴⁵ Szerzej zob. m.in. M. Manowska, *Sędziowskie kierownictwo postępowaniem dowodowym w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 2023, s. 31 i n.; K. Weitz, *Między systemem dyskrejonalnej władzy sędziego a systemem prekluzji – ewolucja regulacji prawa polskiego* [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego, Szczecin-Niechorze 28–30.9.2007*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009, s. 93.

⁴⁶ Por. także J. Gudowski, *O kilku naczelnych zasadach procesu cywilnego – wczoraj, dziś, jutro* [w:] *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Soltyskiemu*, red. A. Nowicka, Poznań 2005, s. 1015 i n.

⁴⁷ W takim kierunku K. Flaga-Gieruszyńska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2024, komentarz do art. 226², nb 5; T. Szanciło, *Środki z art. 226² § 2 k.p.c. związane z nadużyciem przez stronę prawa procesowego*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2021/6, s. 7 i 8; M. Strus-Wołos, *Wiadomości specjalne. Znaczenie prawidłowego sformułowania postanowienia dowodowego* [w:] *Dowód z opinii biegłego z zakresu ekonomii w sprawach cywilnych i gospodarczych*, red. A. Łazarska, Z. Miczek, Warszawa 2024; A. Łazarska, *Rzetelny...*, s. 536 i 537; J. Grygutis, *Pouczenie o prawdopodobnym wyniku postępowania na tle przepisów Konstytucji* [w:] *Konstytucyjne aspekty procesu cywilnego*, red. A. Orzeł-Jakubowska, T. Zembrzusi, Warszawa 2023, s. 190.

⁴⁸ Por. m.in. A. Olaś, *W stronę modelowego...*, s. 26 (przypis nr 70); zob. także M. Dziurda, P. Grzegorzczak, *Koncentracja materiału procesowego – perspektywa legislacyjna* [w:] *Instytucje prawa procesowego cywilnego. Stan obecny i perspektywy*, red. A. Jakubecki, J. Bodio, O. Marcewicz-Kochnio, Warszawa 2025, s. 50.

art. 156¹, art. 156² k.p.c.⁴⁹ Oczywiście tych przykładów jest znacznie więcej, ponieważ będą one wiązały się z poszczególnymi stadiami postępowaniami. Na każdym bowiem etapie można wskazać określoną normę, która mogłaby być odczytana jako realizacja zasady lojalności procesowej, czego przykładem jest także art. 162 § 1 k.p.c., który wymaga od strony na bieżąco zwracania uwagi sądu na wszelkie uchybienia przepisom postępowania w celu ich niezwłocznego wyeliminowania. Niezłożenie zastrzeżenia wyklucza, stosownie do art. 162 k.p.c., możliwość późniejszego powoływania się w dalszym toku postępowania, a więc m.in. w środkach zaskarżenia, na powstałe uchybienia procesowe, z wyjątkiem uchybień, które sąd powinien wziąć pod uwagę z urzędu albo w wypadku uprawdopodobnienia, że strona nie zgłosiła zastrzeżeń bez swojej winy.

Za normę, z której można dekodować zasadę lojalności, należy uznać art. 6 § 2 k.p.c., który mimo że jest wyrazem ciężaru wspierania postępowania⁵⁰, to jednak z perspektywy powinności współdziałania z sądem ma tu istotne znaczenie. W ujęciu instytucjonalnym ciężary procesowe wiążą się głównie z zasadą kontryktoryjności, jednak w tym wypadku wspomniana powinność może być oceniana jako powinność procesowa w ramach idei dialogu i współdziałania z sądem⁵¹. Na identycznej zasadzie należałoby potraktować art. 1193 k.p.c., który dotyczy wspierania już nie sądu procesowego, lecz sądu polubownego. Norma ta jest zresztą w doktrynie oceniana jako norma wyrażająca zasadę lojalności procesowej, przejawiającą się w konieczności niezwłocznego podniesienia przez stronę zarzutu uchybienia przez sąd arbitrażowy dyspozytywnym przepisom ustawy lub określonym przez strony zasadom⁵². Podobnie w tym kontekście należałoby oceniać rozwiązania z art. 212 § 1 i 2 k.p.c., w ramach którego na rozprawie prowadzonej bez planu rozprawy sąd przez zadawanie pytań stronom dąży do tego, aby strony przytoczyły lub uzupełniły twierdzenia lub dowody na ich poparcie oraz udzieliły wyjaśnień koniecznych do zgodnego z prawdą ustalenia podstawy faktycznej dochodzonych przez nie praw lub roszczeń⁵³. I w ten sam sposób dąży do wyjaśnienia istotnych okoliczności sprawy, które są sporne (art. 212 § 1 k.p.c.). Jednocześnie w razie uzasadnionej potrzeby przewodniczący może udzielić stronom niezbędnych pouczeń, a stosownie do okoliczności zwraca uwagę na celowość ustanowienia pełnomocnika procesowego (art. 212 § 2 k.p.c.). W tym wypadku jest to więc kwestia współdziałania sądu ze stronami poprzez określone przejawy

⁴⁹ Por. K. Gajda-Roszczyńska, *Pouczenie...*, s. 126 i 127; J. Grygutis, *Pouczenie...*, s. 188 i 190; S. Jaworski, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian 2019*, Legalis 2019, komentarz do art. 156¹, nb 1.

⁵⁰ P. Grzegorzczak, K. Weitz [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie rozpoznawcze. Komentarz*, t. 1, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 177.

⁵¹ Niekiedy powinności stron i sądu w tym zakresie określane były mianem ciężaru instruowania – por. Z. Resich [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1969, s. 81.

⁵² Por. W. Sadowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. nac. P. Ryłski, red. cz. III A. Olaś, Legalis 2024, komentarz do art. 1193; T. Strumiłło [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do art. 730–1217*, t. 2, red. A. Jankowski, S. Cieślak, Legalis 2024, komentarz do art. 1193, nb 1.

⁵³ Por. także A. Łazarska, *Rzetelny...*, s. 537.

aktywności samego organu procesowego. Istota zasady lojalności procesowej może sprowadzać się również do współdziałania z innymi jeszcze organami. Mowa tu chociażby o organie egzekucyjnym, gdzie norma art. 762 k.p.c. wprowadza wręcz nakaz współdziałania z organem egzekucyjnym⁵⁴. Zgodnie z art. 762 k.p.c. za nieuzasadnioną odmowę udzielenia organowi egzekucyjnemu wyjaśnień lub informacji przewidzianych w art. 761 k.p.c. albo za udzielanie informacji lub wyjaśnień świadomie fałszywych osoba odpowiedzialna może być na wniosek wierzyciela lub z urzędu ukarana przez organ egzekucyjny grzywną do 2 tysięcy złotych. Grzywną może być ukarany dłużnik, który zaniedba obowiązek powiadomienia o zmianie miejsca swojego pobytu. Przyjmuje się, że zasada współdziałania dotyczy nie tylko stron postępowania egzekucyjnego, lecz także innych podmiotów. Brak współdziałania dłużnika może spowodować oddanie zajętych ruchomości pod dozór (art. 855 k.p.c.). W innych przypadkach dłużnik jest zobowiązany poinformować komornika również o zmianie pracodawcy (art. 884 k.p.c.)⁵⁵.

Wskazane przykłady należałoby traktować jedynie jako wybrane normy nawiązujące do określonych przejawów zasady lojalności procesowej w Kodeksie postępowania cywilnego. W istocie jednak chodzi tu nie o całościowe wyliczenie wszystkich przykładowych przepisów, które można by odczytywać przez pryzmat zasady lojalności procesowej, lecz o ustalenie treści zasady lojalności, a dokładniej rzecz ujmując – tego, co wypełnia tę dyrektywę.

W związku z tym należałoby stwierdzić, że jądro zasady lojalności procesowej na gruncie polskiego prawa procesowego cywilnego sprowadza się do następujących zakresów treściowych, wśród których należy wymienić:

- 1) zakaz nadużywania prawa procesowego cywilnego i nakaz postępowania w sposób zgodny z dobrymi obyczajami przez strony (uczestników) przy podejmowaniu czynności procesowych;
- 2) realizację przez strony (uczestników) obowiązku prawdomówności;
- 3) realizację idei dialogu i współdziałania pomiędzy stronami procesowymi (uczestnikami) a organem procesowym;
- 4) zakaz zaskakiwania stron orzeczeniami sądowymi oraz przewidywalność postępowania.

W zaprezentowanym zakresie zasada lojalności procesowej będzie występowała w układzie horyzontalnym strona – sąd/sąd – strona albo w układzie wertykalnym, czyli strona – strona.

2. Zasada lojalności procesowej jako zasada prawa (ujęcie teoretyczne)

Badając zasadę lojalności i możliwość w ogóle jej wyodrębnienia na gruncie prawa procesowego cywilnego, konieczne staje się poczynienie również refleksji teoretyczno-prawnej na temat jej natury i kwalifikacji do zasad prawa. Problematyka zasad prawa i ich pojmowania jest zagadnieniem o charakterze ogólnym, stanowiącym wspólną płaszczyznę

⁵⁴ Por. J. Szachta, *Zasada dyspozycyjności stron postępowania egzekucyjnego*, Sopot 2022, s. 116.

⁵⁵ Por. J. Szachta, *Zasada...*, s. 116 i 117.

dla wszystkich działów prawa⁵⁶. Przeważająca część autorów „zasady prawa” charakteryzuje w kategoriach „norm prawnych”, które wyróżniają się „doniosłością”, „szczególną rolą”⁵⁷. W ramach przyjętych grup poglądowych legitymizuje się zasady prawa jako te, które pochodzą z tekstu prawnego, rzadziej zaś jako legitymizowane w inny sposób niż poprzez tekst prawny⁵⁸. W tym ostatnim przypadku nawiązuje się do tła historycznego, gdzie zasady prawa mogą wywodzić się z motywów religijnych, gospodarczych czy estetycznych⁵⁹. Nie wyklucza się zasad prawa, które mają swoje źródło w wielowiekowej tradycji. I wreszcie podkreśla się, że zasady prawa wcale nie muszą być wprost ustanowione (nazwane) przez prawodawcę w tekstach prawnych, ponieważ mogą one powstać w toku rozważań doktrynalnych bądź w drodze funkcjonowania praktyki sądowej⁶⁰. Jak wskazuje Sławomir Tkacz, można wyróżnić określone kryteria, które umożliwiają wyodrębnienie zasady prawa. Wśród licznych kryteriów można nawiązać przede wszystkim do „kryterium nadrzędności” danej normy wśród zespołu innych norm; natomiast w przypadku „kryterium treściowego” decydujące znaczenie ma przedmiot unormowania, który to wykazuje szczególną doniosłość na gruncie danej dziedziny lub w założeniu ma już znaczenie fundamentalne dla danego systemu. Niekiedy wskazuje się także na „kryterium ogólności”, co wiąże się z zasadami przenikającymi przez całość danego systemu i tymi, które umożliwiają rozwiązanie węzłowych problemów danej dziedziny⁶¹. Zasady prawa umożliwiają wyjaśnienie w nauce tych prawidłowości, od których zależy treść obowiązującego prawa. Jednocześnie stanowią one ogólne wytyczne dla osiągnięcia określonego celu w danych warunkach. Gdy mowa o „zasadach prawa” w języku prawniczym, nie zawsze chodzi o jakieś dyrektywy postępowania. Zwrot „zasada prawa” używany jest czasem w celu scharakteryzowania danego typu rozstrzygnięć instytucjonalnych, a niekiedy ma on określać słowne sformułowanie jakiejś ogólnej oceny⁶².

Z punktu widzenia kwalifikacji do zasad prawa nie ma większego znaczenia terminologia używana przez doktrynerów, w ramach której posługują się oni różnymi przymiotnikami na opisanie danej zasady, a mianowicie takimi jak: „ogólne”, „naczelne”, „uzupełniające”, „proste”, „złożone”, „podstawowe”⁶³. Posługiwanie się różnymi określe-

⁵⁶ Por. A. Kościółek, *Zasada jawności...*, s. 84; A. Olaś, *Zasada...*, s. 109 i 110; R. Flejszar, *Zasada dyspozycyjności...*, s. 175; K. Markiewicz, *Zasady orzekania w postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 2013, s. 96.

⁵⁷ Por. S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie (od dogmatyki do teorii)*, Toruń 2014, s. 153; M. Muliński, *Zasada nieobciążania ponad potrzebę strony biernej postępowania zabezpieczającego i egzekucyjnego*, Sopot 2017, s. 40 i n.

⁵⁸ Por. S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji...*, s. 156.

⁵⁹ Por. S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji...*, s. 157.

⁶⁰ Por. S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji...*, s. 158.

⁶¹ S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji...*, s. 162, 163 i 164; K. Markiewicz, *Zasady...*, s. 96.

⁶² Por. S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa – zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1974, s. 9; Ł. Błaszczak [w:] *Postępowanie cywilne*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2011, s. 50.

⁶³ Por. A. Kościółek, *Zasada jawności...*, s. 84; A. Olaś, *Zasada proporcjonalności...*, s. 110; S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji...*, s. 172 i 173; M. Zieliński, *Konstytucyjne zasady prawa* [w:] *Charakter i struktura norm Konstytucji*, red. J. Trzcinski, Warszawa 1997, s. 60; M. Muliński, *Zasada nieobciążania...*, s. 42; S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady...*, s. 24.